

Dok se prvom stihu ove strofe može eventualno prigovoriti dvjema, iako onomatopoejskim, riječima — *pljucnu* i *rknu*, već drugi stih (unatoč *bor-mašini*) daje plastičnu sliku metka, koji je probio grudi; treći i četvrti stih otvaraju pred nama sugestivnu i vrlo uspješnu sliku: rupu pod srcem, kroz koju bi mogla proći »puna mjesečina«.

Dakako da to jezično eksperimentiranje ima svojih granica i dovodi kadgod do obratnog efekta, nego što je pjesnik htio postići: do nejasnoća, do kvalitetnog pada teksta ili čak do neukusnosti i pobrkanosti misli.

Svakako da na pr. izmišljene Ujevićeve riječi *drsta*, *nuda* ili *ihor*, ili Davičove *filaret*, *sažditi*, *dulek* ili *džarnut* ne podižu kvalitativno snagu stihova, t. j. ne pomažu njihovu literariziranju i krilatosti, već prije obratno: njihovu opadanju i srozavanju na prozno-vulgarizatorske napise, ili kadšto tako napadno strše u poetskoj materiji oko sebe, da neminovno budu oko i uho čitaocu. U tom smislu tu se i opet verificira poznata misao Dostojevskog, »da je izrečena riječ srebro a neizrečena zlato«.

NASTAVA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA U GIMNAZIJI PO NOVOM NASTAVNOM PLANU

Ljudevit Jonke

Otkako je stupio na snagu novi nastavni plan i program u naše gimnazije, sve se više čuju prigovori, kako je nastava materinskoga jezika u gimnazijama svedena na minimum i kako te škole ne će moći obrazovati pismene abiturijente. Odraz takva shvaćanja jesu i inače konstruktivni članci prof. Mirka Petravića i prof. Tugomila Ujčića u 1. i 2. broju »Jezika«. U članku »Zašto su nam srednjoškolci nepismeni?« drug Petravić se obara na shvaćanje i praksu, »po kojoj srednjoškolski nastavnici materinskog jezika tek usput (uz popravak školskih zadaća i pri ponavljanju za maturu) rade s đacima gramatiku, pravopis i stilistiku«. A drug Ujčić u članku »Gramatika — u školi pastorče!« konstatira isto, kad kaže, kako gramatiku »u školi svi s poštovanjem obilaze — i nastavnici i daci... Avaj, i stari i novi nacrti programa za više razrede gimnazija kao da se stide da otvoreno priđu tom strašilu gramatici. Niti joj određuju sate za vježbe, niti ističu direktno njen značaj.« A kad razgovarate sa srednjoškolskim nastavnicima i pitate ih, zašto su rezultati u osvajanju pismenosti slabi, i oni se izgovaraju na program i na nedovoljan broj radnih sati. Čini mi se, da je problem osobito važan i da je potrebno razmotriti ga potanje. Ako je zaista tako, da za nastavu hrvatskoga ili srpskoga jezika u srednjoj školi nema ni vremena ni volje, možemo doživjeti porazne posljedice, koje ćemo kasnije moći samo s mukom popravljati.

Treba dakle poći k samom korijenu problema, treba proučiti novi program za materinski jezik s književnošću i utvrditi, što on propisuje za nastavu materinskoga jezika u gimnazijama. Spomenuti članci mene su zapravo i potakli na to, pa nakon potankog proučavanja mogu s radošću reći, da je program nastave materinskoga jezika zaista sadržajan, a ne štur i nedovoljan. Po programu nastavicima su po mom mišljenju date široke mogućnosti, ali kako se u tome moje mišljenje ne slaže s prethodnim mišljenjima, potrebno je stvar pitanje prikazati.

Već u zadacima nastave materinskoga jezika rečeno je sve ono, za čim oduvijek teže svi dobri nastavnici jezika. Zadatak je te nastave, veli program, da učenici »upoznaju bogatstvo i ljepotu književnog jezika, njegove zakonitosti i izražajne mogućnosti i tako izgrade svoj vlastiti usmeni i pismeni izraz«. Zar se takav cilj može postići samo popravljanjem školskih zadataka i ponavljanjem gramatičke građe za maturu? Ne može nikako drugačije, nego sistematskim proučavanjem i upoznavanjem jezika. Razrada programa po razredima zaista pokazuje, da se misli na neki viši tip nastave jezika, sadržajni nego što je obično gramatiziranje, ali ipak sasvim u području jezične nastave.

Već sam naziv jezične nastave u tom programu kazuje nam, da se nastoji pobjeći od šablonskog gramatiziranja, od konstatatorskog poučavanja, od nastave jezika udaljene od stvaralačkog jezičnog teksta. Predmet se sada zove *nauka o jeziku*, a ne gramatika, što svakako ima svoj duboki smisao. Dosadašnja nastava jezika u osnovnim i srednjim školama bila je vrlo često gramatiziranje, t. j. gramatika svedena na poznavanje gramatičkih činjenica samih za sebe, bez dubljeg proučavanja uzročno-posljedične veze, koja je tako značajna za sve jezične pojave. Konstatiranje mnogobrojnih, često i sitnih činjenica i pojedinosti umara i nastavnika i učenika, pa nastavnici vrlo nerado predaju gramatiku, a učenici se pri takvom načinu predavanja često dosađuju, pa stoga nije ni čudo, što se toliko vike čulo na nastavu gramatike i na gramatiziranje.

Pod *naukom o jeziku* svakako razumijevamo nešto više. Nauka o jeziku treba da nas uvede u poznavanje zakonitosti u jeziku, umjesto vječitog odgovora na pitanje, *kako* je što u jeziku, nauka o jeziku treba da nas nauči odgovarati i na pitanje, *zašto* je što baš onakvo u jeziku. To je svakako nastava jezika na višem stupnju i postavlja se pitanje, imamo li mi dovoljno kadrova, koji mogu s gramatiziranja prijeći na poučavanje nauke o jeziku. A da se zaista radi o takvom višem stupnju nastave, pokazat će nam uvid u program za pojedine razrede.

U *prvom* razredu učenike treba upoznati s postankom jezika, odnosom jezika i mišljenja, diobom jezika i postankom pisma. Njihovo znanje o fonetici treba da se produbi. Predviđa se upoznavanje govornih organa

i artikulacije glasova. U tom razredu, prema programu, učenici treba da što sigurnije ovladaju štokavskim akcentom i da upoznaju karakteristike štokavske intonacije, pa s tim u vezi uče i kvantitetu sloga i akcent. Upoznaju dijalekatske i lokalne pojave. Predviđa se i proučavanje glasovnih promjena i način njihova pisanja.

U *drugom* razredu predviđa se upoznavanje razvoja našeg jezika, t. j. njegove povijesti. Na jednom ili na dva starija teksta, na pr. na Bašćanskoj ploči ili na ispravi Kulina bana, i na tekstovima iz književnosti 16., 17. i 18. stoljeća valja se osvrnuti na najvažnije elemente fonetike i morfologije. U programu je i tvorba riječi i smisao tvorbe riječi. Upoznaje se pojam, značenje i funkcija riječi. Proučavaju se i složenice i način njihova pisanja.

U *trećem* razredu program predviđa sastav, funkciju i značenje rečenice. Treba upoznati i nepravilnosti u gradnji rečenice. Obavezno je i upoznavanje rečenične interpunkcije, upotrebe glagolskih oblika u rečenici i širokih mogućnosti, koje pruža sintaksa našeg jezika.

U *četvrtom* razredu treba upoznati upotrebu padeža u vezi s najraširenijim nepravilnostima. Treba proučavati i jezik naših novijih pisaca: dinamiku jezičnog razvoja, neprekidno bogaćenje rječnika. Predviđa se i upoznavanje utjecaja razvoja tehnike i modernog tempa života na jezik.

Pored te jezične građe predviđa se i sistematski rad na pismenim sastavima u sva četiri razreda. Učenike treba uputiti u različite vrste pismenih sastava, treba ih vježbati u planiranju pismenih sastava, u kompoziciji i u formiranju stila. U njih treba razvijati osjećaj za vrednote riječi, za jednostavan, točan i jasan izraz, za izbjegavanje prenatrpanosti, bombastičnosti, razvučenosti, općih i banalnih mjesta. U četvrtom razredu treba izvršiti pripreme i dati upute za završni pismeni rad.

Ako se sve to pažljivo pročita, uočavamo jasno, da se tu radi o opsežnom i sadržajnom poznavanju jezika, o nastavi jezika na višem stupnju, nego što je onaj u nižim razredima. To nikako ne može i ne smije biti puko ponavljanje gramatičkih konstatacija iz nižih razreda, nego naprotiv jezična nastava i teoretski zaokružena i praktički primijenjena. U tom programu predviđa se i poučavanje glasova na višem stupnju, na kojem postaju glasovne promjene jasne po svojoj zakonitosti, predviđa se i poznavanje oblika, tvorbe riječi, sintakse i stilistike, pa i glavni elementi historije jezika i dijalektologije, uvijek dakako funkcionalno, s otkrivanjem uzročnosti i posljedičnosti, s uživljavanjem u zakonitosti jezika, u njegovu strukturu i mnogostruku službu. Da bi se sve to ostvarilo, potrebni su dakako i sposobni nastavnici i dovoljno radnoga vremena.

Nema dakako ni govora o tome, da program predviđa samo vježbanje u pisanju sastava i upoznavanje jezičnih pravilnosti pri ispravljanju zadataka. Takvim pojednostavnjenim načinom rada ne bi se mogli ostvariti

zamašni zadaci, koji su postavljeni nastavi materinskoga jezika u gimnaziji. O tome je načistu i sam plan i program, ali s tim treba da budu načistu i sami nastavnici.

Da reknemo dakle koju riječ i o nastavnicima hrvatskoga ili srpskoga jezika u našim srednjim školama, prvenstveno u gimnazijama! Kakva je njihova stručna sprema, kakav je njihov način predavanja materinskoga jezika, što oni mogu da pridonesu u tom uzdizanju jezične nastave na viši stupanj?

Svakako, jedan dio nastavnika, i to onaj, koji je studirao hrvatski ili srpski jezik na fakultetu kao glavni predmet, ima dovoljnu spremu da predaje jezik u gimnazijama prema postavljenim zahtjevima. Ali i to dakako pod uvjetom, da prati stručnu literaturu, koja je kod nas o književnom jeziku u posljednje vrijeme prilična, i da se posebno priprema za te sate, kao što se već nastavnici pripremaju za pojedine predmete. Potrebno je upoznati jezičnu problematiku, koja je obrađena u »Jeziku«, u »Našem jeziku«, u »Umjetnosti riječi«, u »Pitanjima savremenoga književnog jezika«, u »Radu« Jugoslavenske akademije, u »Južnoslovenskom filologu«, a steći i zaokruženi jezičnog znanje, čemu može pomoći na našem jeziku Beličeva knjiga »O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku« (Beograd 1958. i 1959., u dvije knjige). Treba prekinuti s praksom, da se sve znanje jezično iscrpljuje s normativnim srednjoškolskim gramatikama. Ako učenik osjeća, da mu se uvijek ponavlja jedno te isto na faktografski način, njega spopada dosada i on samo kao papiga ponavlja nešto, o čemu i ne misli.

Mnogo je teže s nastavnicima, koji nisu studirali hrvatski ili srpski jezik kao glavni predmet, a ipak ga predaju u gimnaziji. Ima mnogo nastavnika na našim školama, koji su kao glavni predmet studirali jugoslavenske književnosti, a jezik su imali kao pomoćni predmet, pod C, kao što se govorilo po staroj uredbi o studiju. Oni su učili i polagali hrvatski ili srpski jezik po srednjoškolskim priručnicima, na srednjoškolskom nivou, pa je njihovo jezično znanje vrlo oskudno. Često oni i ne vole studij jezika, pa ga i predaju učenicima i nevoljko i oskudno i šablonski. Ako nisu naknadno vlastitim marom popunili svoje znanje, oni zapravo i nisu dorasli nastavi jezika po novom programu. Prof. Hrasti se kao inspektoru desilo, da je u jednoj školi u mjesecu studenom zatekao nastavu materinskoga jezika u jednom razredu bez ijedne održane methodske jedinice o jeziku, a ja sam se na satima nekih takvih nastavnika uvjerio, kako griješe i u elementarnim stvarima, na pr. u pisanju velikog i malog slova. Ako se tko sam bori s elementarnim poznavanjem jezika ili ako se ograničava samo na srednjoškolske udžbenike, on dakako ne može biti dobar nastavnik i nikako ne može ostvarivati zadatke, koje traži novi nastavni program. Još je dakako

teža situacija, ako hrvatski ili srpski jezik predaje nestručnjak, što se također dešava u oskudici nastavnika.

Ti se nedostaci, razumljivo, mogu ukloniti doškolavanjem, t. j. držanjem tečajeva ili seminara za nastavnike materinskoga jezika, ali i uvjeravanjem, da šablonska jezična naobrazba i nastava ne vrijedi mnogo. Takvi su nastavnici u prvom redu dužni da prate stručnu literaturu i zakružuju svoje znanje, pri čemu im znatno mogu pomoći školski stručni aktivni, podružnice Hrvatskoga filološkog društva i pedagoški centri.

Ako nastavnik dobro poznaje svoju struku, znatno iznad nivoa srednjoškolskog udžbenika, on može svojim učenicima pružati zanimljivo i živo znanje, njegovi sati nisu dosadni, nastava prelazi iz gramatiziranja u nauku o jeziku, pa učenici osjećaju, kako se u njima razvija ljubav prema jeziku, kako oni postepeno ulaze u duh, strukturu i život jezika te kako i sami rastu izražajno i stilistički. Bez razvijanja takva živa učeničkog interesa za jezik i jezičnu problematiku ne može se ni zamisliti uspješna nastava jezika u srednjim školama. Samo zajedničkim zanosom nastavnika i učenika mogu se ostvariti zadaci, koje postavlja novi program, ali dakako inicijator takva zanosa uvijek mora biti nastavnik.

Ali dok se ovi subjektivni faktori i dađu povoljno regulirati, mnogo je teže riješiti jednu objektivnu teškoću, koju sam već spomenuo, a to je pitanje vremena. Kako naći sate za nauku o jeziku, kao što je predviđa nastavni program? Jedan dio te nastave može se svakako odvijati paralelno uz nastavu književnosti, ali jedan dio je ipak autonomna jezična nastava. Da li da se oduzme jedan sat sedmično od nastave književnosti za »nauku o jeziku« ili da se možda doda još jedan sat sedmično nastavi materinskoga jezika i književnosti? Sa sadašnjim brojem sati i sa sadašnjim programom nastave književnosti teško se može naći povoljno rješenje. Građa iz književnosti tako je opsežna, da praktično nije moguće odvojiti jedan sat. Ako bi se možda i dala takva preporuka, nastavnici bi je samo kadšto mogli poslušati, a većinom bi sate ipak trošili na književnost, jer nemojmo se varati, naši učenici uče zapravo tri književnosti, a ne jednu.

Čini se po svemu, da bi rješenje trebalo tražiti u dodavanju posebnog sata za nauku o jeziku u sva četiri razreda gimnazije. Kako da dobijemo taj sat, a možda i dva, to bi trebalo da rasprave pedagoški rukovodioci. Ali da je predavanje nauke o jeziku potrebno i da se ono ne može pravilno razviti u dosadašnjem broju sati za materinski jezik i jugoslavenske književnosti, o tom smo, mislim, načistu. Ali ako se tko možda i ne slaže s mojom procjenom, molim, razmotrimo potanko sve pojedinosti i potražimo pažljivo kakvo bolje rješenje. Ali nemojmo nikako zaboraviti, da je nauka o jeziku u gimnazijama neophodno potrebna i zbog učenikove pismenosti i zbog lakšeg prilazjenja učenju stranih jezika. Nije dovoljno samo označiti plan i pro-

gram nastave nauke o jeziku, nego treba stvoriti i mogućnosti za njegovo izvršenje. Dobar program zasad postoji, ali sve mogućnosti nisu pri ruci. Treba se boriti za njihovo ostvarenje. Inače će sve ostati kao i dosad: iz gimnazija će izlaziti nedovoljno pismeni abiturijenti, nastavnici će i dalje vršiti šablonsku nastavu, učenicima i nastavnicima bit će dosadno ponavljati ono, što se već zaboravilo iz gradiva osmogodišnje škole, mnoge učenikove sposobnosti uopće ne će biti razvijene.

Svakako, dobar program jezične nastave postoji, ali ne postoje svi uvjeti za njegovo izvršenje. Ipak i oni su dosta lako ostvarljivi.

Naš je časopis spreman ustupiti potreban prostor za raspravljanje ovoga važnog pitanja.

PODJELA GLAGOLA PO VIDU (ASPEKTU)

(Svršetak)

Sreten Živković

5. Istina, ima glagola perfektivnih, koji znače zaista trenutnu radnju, t. j. radnju, kojoj je početni momenat vrlo bliz završnom momentu, kao što je to slučaj kod treptanja (odakle je tim glagolima došlo i ime: *treptati-trenuti*). No i oni, bez obzira na trajanje vršenja radnje, kao svršeni glagoli znače izvršenost radnje, izvršenost cijele radnje od početnog do završnog trenutka, ma koliko mali bio vremenski razmak između tih trenutaka. Takvi su glagoli: *lupnuti*, *pući*, *treptnuti*, *kucnuti*, *kapnuti*, *tresnuti* i sl. Za njih kaže M. Stevanović u svojoj »Gramatici« (str. 115.): da »označavaju radnje koje su se cele izvršile za po jedan trenutak. Zato se između svih svršenih glagola jedino ovi mogu s razlogom zvati *trenutni* glagoli«. Međutim, ti glagoli mogu i ne moraju značiti radnju, koja se izvršila za jedan trenutak. Kad znače zaista samo jedan trenutak, i onda je njihovo vršenje, izvršivanje trajalo jedan trenutak, a i to je vremenski razmak. Ali kao svršeni glagoli oni mogu značiti, da se te radnje izvršile za jedan trenutak, kao što svaki svršeni glagol znači, da se radnja izvršila za onoliko vremena, koliko je trajalo vršenje te iste radnje (označene imperfektivnim aspektnim parom): *pući* (za jedan trenutak) — *pućati* (jedan trenutak). Tako, ako bismo glagolske vidove mjerili vremenskim trajanjem (kao što se prije činilo), onda bismo se odmah uvjerali, da jednako traje radnja glagolu *ići* i *doći* (na pr. od stola do vrata), t. j. za radnju označenu impf. glagolom *ići* i perf. glagolom *doći* jednako je vrijeme potrebno, odnosno: koliko se vremena *ide* (od stola do vrata), za toliko se vremena i *dôdē*.